

การสร้างสันติภาพที่ยั่งยืนในชุมชนพหุลักษณะชายแดนใต้บนฐานคิด
สิทธิทางวัฒนธรรมและสุขภาวะองค์รวมเพื่อสันติภาพ: บทสำรวจความเป็นไปได้*
Sustainable Peacebuilding in Southern Thailand's Plural Communities based
on Cultural Rights and Holistic Health for Peace: An exploring the Feasibility:
An Exploration for Feasibility

¹พัทธ์ธีรา นาคอุไรรัตน์ และ ²ซัมซู สาอุ

¹Padtheera Narkurairattana and ²Samsoo Sa-U

¹สถาบันสิทธิมนุษยชนและสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล

²คณะวิทยาการอิสลาม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

¹Institute of Human Rights and Peace Studies, Mahidol University, Thailand.

²Faculty of Islamic Sciences, Prince of Songkla University, Pattani Campus, Thailand.

²Corresponding Author's Email: Samsoo.s@psu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาโอกาสและความเป็นไปได้ในการพัฒนากลไกส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างมีสุขภาวะองค์รวมที่ดี มีการเคารพยอมรับในสิทธิทางวัฒนธรรมที่แตกต่างหลากหลายของกันและกันซึ่งจะนำไปสู่การสร้างสันติภาพที่ยั่งยืนในพื้นที่ชายแดนใต้ โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยจากเอกสาร ทางวิชาการ ประเพณีงานวิจัยที่ตีพิมพ์ในช่วงปี พ.ศ. 2555 - 2565 และใช้การวิเคราะห์เนื้อหา ในการวิเคราะห์ข้อมูล

ผลการวิจัยพบว่า 1) ความรู้ ความเข้าใจในการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุลักษณะชายแดนใต้ถูกตีความอย่างจำกัดอยู่ที่อัตลักษณ์ทางศาสนา ชาติพันธุ์ และวัฒนธรรมของสองกลุ่มวัฒนธรรมหลักของสังคมและยังไม่ได้เคารพในสิทธิทางวัฒนธรรมอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน ทั้งยังละเลยความหลากหลายของชุดอัตลักษณ์อื่นที่อยู่ร่วมสังคมก่อให้เกิดความรู้สึกลดอัดคับข้องใจซึ่งไม่เป็นผลดีต่อการดำรงอยู่ร่วมกันอย่างสันติ 2) กลไกทางสุขภาวะน่าจะเป็นกลไกทางเลือกที่มีความเป็นไปได้ในการนำมาใช้ฟื้นฟูความสัมพันธ์และนำสมาชิกในชุมชนพหุลักษณะชายแดนใต้ที่เผชิญกับความหวาดระแวงไม่ไว้วางใจกลับมาปฏิสัมพันธ์และอยู่ร่วมกันได้ในฐานะที่เป็นกลไกที่วางอยู่บนฐานการไม่เลือกปฏิบัติไม่ว่าจะด้วยเหตุใดตามหลักการสิทธิมนุษยชนสากลและหลักการมนุษยธรรม และ 3) การอยู่ร่วมกันในสังคมพหุลักษณะชายแดนใต้อย่างเคารพยอมรับในอัตลักษณ์ของกันและกันอย่างเสมอภาคจำเป็นต้องใส่ใจในคุณค่าและเปิดพื้นที่ให้อัตลักษณ์ที่แตกต่างหลากหลายได้มีพื้นที่สาธารณะในการแสดงออกมากกว่ามากกว่าที่เป็นอยู่เพื่อลดความรู้สึกละแฉหรือถูกเลือกปฏิบัติ

คำสำคัญ: สันติภาพที่ยั่งยืน; สุขภาพเพื่อสันติภาพ; สิทธิทางวัฒนธรรม; ชุมชนพหุลักษณะ

Abstract

The objective of this research article was to investigate the opportunities and possibilities for developing a mechanism that promoted coexistence and holistic well-being, including respect for diverse cultural rights, including respect for diverse cultural rights. All of this would lead to sustainable peacebuilding along the Southern border. The study used a documentary research approach based on academic studies published between B.E. 2555 and B.E. 2565. The obtained data was analyzed using content analysis.

From the study, the following results are discovered: 1) Knowledge and understanding of coexistence in the multicultural communities of the Southern border have been limited to religious, ethnic, and two major cultural groups of society. This includes a disrespect for cultural rights and a lack of awareness of the diversity of other identities that exist in society. All of this leads to a sense of frustration, which has a negative impact on peaceful coexistence; 2) The well-being mechanism is most likely a viable option that could be used to repair relationships and encourage members in the multicultural communities of the Southern border who distrust one another back to interact with one another and coexist peacefully. This is because, in accordance with international human rights and humanitarian principles, this mechanism is based on the principles of nondiscrimination regardless of the reason; and 3) To coexist in multicultural communities where people respect and accept one another's identity equally, there must be a space for various and diverse identities to publicly express themselves in order to reduce inequality or discrimination.

Keywords: Sustainable Peace; Health for Peace; Cultural Rights; Multicultural Communities

บทนำ

ความท้าทายของสังคมโลกก่อนเข้าสู่ศตวรรษที่ 21 ประการสำคัญที่ทำให้สหประชาชาติหยิบยกมาเป็นแนวทางการพัฒนาเพื่อเอาชนะความท้าทายเหล่านั้นไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals-SDGs) เห็นได้จากการกำหนดเป้าหมายที่ 3 ด้านสุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดี (Good health and well-being) ซึ่งเกี่ยวข้องอย่างมีนัยยะสำคัญกับเป้าหมายที่ 16 คือ สังคมสงบสุข ยุติธรรม ไม่แบ่งแยก (Peace and Justice Strong Institutions) ซึ่งตรงกับนิยามของสันติภาพเชิงบวก (Positive Peace) ซึ่งมีความหมายครอบคลุมตั้งแต่ทัศนคติ สถาบันทางสังคม และโครงสร้างทางสังคมการเมืองที่เกื้อหนุนให้เกิดสันติภาพที่ยั่งยืน ซึ่งหมายรวมไปถึงการกินดี อยู่ดี มีความสุข มีศักดิ์ศรีและความภาคภูมิใจในตนเอง การอยู่ร่วมกันอย่างเคารพให้เกียรติและปฏิบัติต่อกันอย่างเสมอภาคของผู้คนในสังคม และมีความสมดุลทางนิเวศ ไม่มีความเสื่อมทรามทางนิเวศหรือมลภาวะต่างๆ (Sujidhammaraksa, 1990) ซึ่งเป็นสิ่งที่

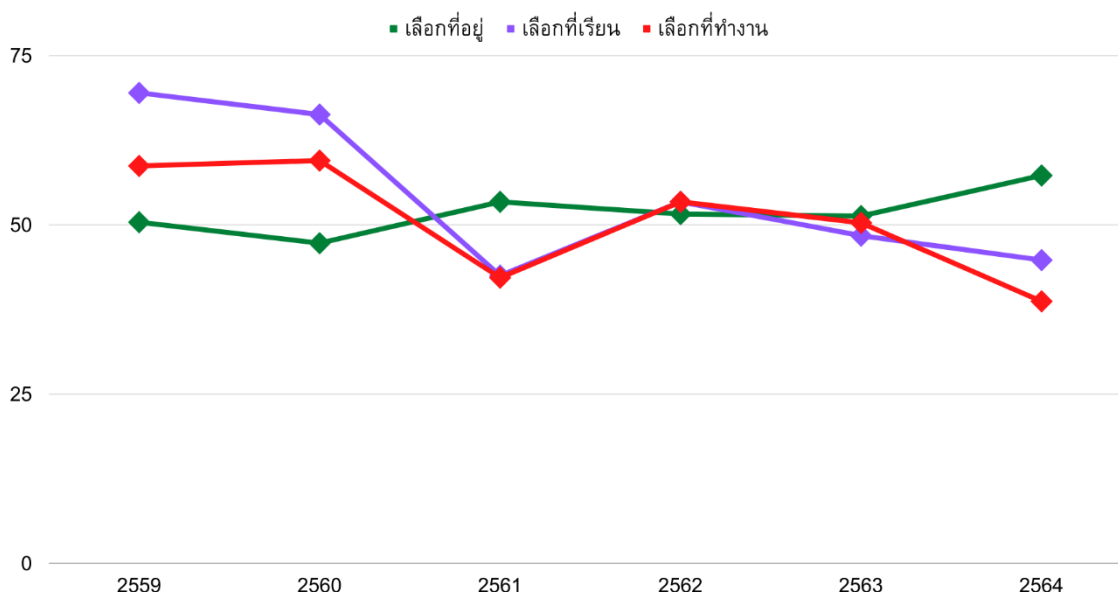
ตรงข้ามกับสันติภาพเชิงลบ (Negative Peace) ที่อาจจะไม่ได้มีสภาพสงครามความรุนแรงทางกายภาพที่เห็นได้ชัดและทำให้ผู้คนบาดเจ็บล้มตายอย่างเช่นที่กำลังเกิดขึ้นในหลายภูมิภาคของโลก เช่น ในพม่า ยูเครน เป็นต้น แต่ในสังคมยังเต็มไปด้วยผู้ที่ตกอยู่ภายใต้ความวิตกกังวลหรือความกลัวการอดอยาก ไร้บ้าน ไร้สิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น ขาดการมีส่วนร่วมในการเมืองการปกครองและการตัดสินใจทางนโยบายใดๆ ที่จะส่งผลต่อคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดี ได้รับความอยุติธรรมทางกฎหมายหรืออยู่ภายใต้นโยบายที่เลือกปฏิบัติ ตลอดจนหวาดระแวงว่าเพื่อนบ้านจะลุกขึ้นมาก่ออันตรายต่อตน สิ่งเหล่านี้ในคำอธิบายด้วยแนวคิดทฤษฎีด้านสันติภาพยังไม่ถือว่าเป็นสัญญาณของการมีสันติภาพที่ยั่งยืน เพราะสังคมยังอยู่ในสภาวะป่วยไข้แม้จะยังไม่เห็นอาการป่วยชัดเจนนัก ซึ่งนักทฤษฎีทางสันติภาพได้ชี้ให้เห็นความเชื่อมโยงระหว่างสภาวะไร้สันติภาพหรือมีสงครามและความรุนแรงกับสภาวะทางสุขภาพของผู้คนไว้ดังนี้ Francis Beer (1981) (as cited in Satha-Anand, 2001) ผู้ซึ่งศึกษาปัญหาสงครามและสันติภาพโดยอาศัยระบาดวิทยา (epidemiology) ชนิดที่ถือว่า สงครามก็เหมือนโรคภัยอย่างมะเร็งหรือโรคหัวใจ (Satha-Anand, 2001) กล่าวคือ สภาวะของโรคจะยังไม่ปรากฏอาการให้เห็นชัดเจนนักในระยะเริ่มต้น แต่เชื้อโรคจะค่อยๆ ทำงานสร้างพลังในการบั่นทอนสุขภาพอย่างเงียบงันกระทั่งเจ้าของร่างกายเองหลายคนก็ไม่ตระหนักรู้เท่าทัน กระทั่งอาการของโรคสุกงอมเพียงพอจึงได้สำแดงอาการซึ่งก็มักจะเข้าขั้นที่ส่งผลต่อความยากลำบากในการรักษาหรือยื้อชีวิตให้อยู่ต่อไปได้ การเปรียบเทียบการวินิจฉัยโรคของ Beer ในทางสุขภาพจึงสามารถนำมาอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในสังคมพหุลักษณะชายแดนใต้ในแง่ที่ช่องว่างทางความสัมพันธ์ที่เริ่มแตกร้าวจนเข้าขั้นไม่สัมพันธ์กันและแปรเปลี่ยนเป็นความขัดแย้งที่ไม่อาจอยู่ร่วมกันได้ดังที่ปรากฏเป็นข่าวสารในพื้นที่สาธารณะในรอบไม่น้อยกว่า 18 ปีที่ความรุนแรงระลอกปี พ.ศ. 2547 ปะทุขึ้นจนนำมาสู่ความพยายามของรัฐและหลายภาคส่วนที่พยายามนำแนวทางการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคมพหุวัฒนธรรมชายแดนใต้และนำมาสู่งานศึกษาวิจัยจำนวนมากขึ้นในรอบ 18 ปีที่ผ่านมา

กล่าวอีกอย่างหนึ่ง ตัวชี้วัดสำคัญของสังคมที่มีสันติภาพและความเป็นธรรมหรือที่ได้รับการนิยามว่าเป็นสันติภาพเชิงบวก (positive peace) นั้นหมายถึง การดำรงอยู่ของผู้คนที่มีความสุข มีคุณภาพชีวิตส่วนบุคคลที่ดี ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ และมีความสัมพันธ์อันดีต่อกันกับผู้คนที่อยู่ร่วมสังคม มีความเคารพในอัตลักษณ์ศักดิ์ศรีและความหลากหลายของกันและกันอย่างเสมอภาค ไม่มีการเลือกปฏิบัติหรือเอารัดเอาเปรียบต่อกันและกัน ตลอดจนไม่มีสภาวะแวดล้อมที่เป็นเงื่อนไขของความรุนแรงที่จะบั่นทอนสุขภาพะทั่งของปัจเจกบุคคลและสภาวะของสังคม ซึ่งสอดคล้องกับสิ่งที่สหประชาชาติเรียกว่า การพัฒนาอย่างยั่งยืนแห่งสหประชาชาติ (Sustainable Development Goals) และต้องการจะบรรลุให้เกิดขึ้นจริงภายในปี 2030 หรือปี 2573 ซึ่งดูเหมือนจะสอดคล้องกับแนวทางของยุทธศาสตร์ชาติไทยที่ตั้งเป้าหมาย ปี 2561-2580 ไว้ในภาพรวมว่า “ประเทศไทยมีความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน เป็นประเทศที่พัฒนาแล้ว ด้วยการพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” โดยด้านการพัฒนาและเสริมสร้างทรัพยากรมนุษย์ ประเด็นที่ 4 กำหนดเป้าหมายพัฒนาเมือง ชนบท เกษตรกรรม และอุตสาหกรรมเชิงนิเวศ โดยให้มี 1. การจัดทำ “แผนผังภูมินิเวศ” อย่างเป็นเอกภาพและยั่งยืน 2. การจัดการมลพิษที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม 3. งานด้านการสงวน รักษา อนุรักษ์ และฟื้นฟู 4. พัฒนาเครือข่ายและอาสาสมัคร และ 5. ยกระดับความสามารถป้องกันโรคอุบัติใหม่ (Strategic

Transformation Office, n.d.) และหลักการเหล่านี้ได้อยู่ภายใต้มาตรา 65 ในกฎหมายรัฐธรรมนูญ 2560 เรื่อง การกำหนดยุทธศาสตร์ชาติ ซึ่งให้ความสำคัญกับการใช้ชุมชนเป็นฐานในการสร้างความรอบรู้ด้านสุขภาพ เพื่อการเสริมสร้างสุขภาวะที่ดี เพื่อป้องกันความเสี่ยงที่จะคุกคามสุขภาวะของประชาชน มุ่งการลดปัจจัยเสี่ยง ด้านสุขภาพอย่างเป็นองค์รวม และการสร้างความเข้มแข็งของสถาบันทางสังคมซึ่งสอดคล้องกับทั้งเป้าหมายที่ 3 และ 16 ของสหประชาชาติ และยิ่งสอดคล้องกับแนวนโยบายการแก้ไขปัญหายาเสพติดที่ได้เน้นการพัฒนาอย่างยั่งยืนบนฐานสังคมพหุวัฒนธรรม อย่างไรก็ตาม แม้ว่าเป้าหมายของยุทธศาสตร์ชาติอาจจะ มีเป้าหมายที่จะสอดคล้องกับหลักการสันติภาพเชิงบวก คือ มองมิติเรื่องการยกระดับคุณภาพชีวิต ลดความเหลื่อมล้ำและตั้งเป้าหมายให้การพัฒนามีความยั่งยืน ทว่าโดยหลักการก่อตัวของนโยบายและแนวทางการนำ นโยบายไปปฏิบัติจะพบว่ามีความขัดแย้งกับหลักการสันติภาพเชิงบวกแต่ในงานวิจัยนี้ไม่ได้มีจุดมุ่งหมาย จะวิพากษ์ยุทธศาสตร์ชาติ หรือแนวนโยบายการแก้ไขปัญหายาเสพติดด้วยแนวคิดพหุวัฒนธรรมแต่อย่างใด หากแต่มุ่งความสนใจไปที่การพยายามสร้างสันติภาพอย่างยั่งยืนผ่านปฏิสัมพันธ์และการอยู่ร่วมกันอย่าง มีศักดิ์ศรีในสังคมพหุวัฒนธรรมชายแดนใต้ในลักษณะของการตีความกรอบแนวคิดและแนวทางการนำนโยบายพหุ วัฒนธรรมไปปรับใช้ในพื้นที่ที่สะท้อนผ่านงานวิจัยที่ตีพิมพ์ในช่วงปี 2555 ซึ่งเป็นปีแรกที่มีการกำหนดให้ นโยบายพหุวัฒนธรรมเป็นนโยบายหลักในการแก้ไขปัญหาสถานการณ์ความไม่สงบในชายแดนใต้

เมื่อพิจารณาลักษณะเฉพาะของพื้นที่ชายแดนใต้ของไทยซึ่งเป็นพื้นที่ที่ท้าทายสถานะสันติภาพที่ยั่งยืน ของสังคมไทยอย่างยั่งยืนนั้นเพราะการดำรงอยู่ร่วมกันของผู้คนที่มีความแตกต่างหลากหลายทั้งศาสนา ภาษา ชาติพันธุ์ วัฒนธรรมและอัตลักษณ์ด้านอื่น ๆ กำลังอยู่ในภาวะที่น่าวิตกกังวลมาก แม้ว่าจะมีความพยายาม ในการแก้ไขปัญหาลดเหตุการณ์ความรุนแรงลงได้ตามลำดับ และดูเหมือนว่ากำลังจะเดินหน้าไปในหนทาง แห่งการสร้างสันติภาพได้ดียิ่งขึ้น ทว่าตัวชี้วัดการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในชุมชนกลับเป็นเงื่อนไขปัญหาความ ขัดแย้งแตกแยกที่ดูเหมือนจะเห็นชัดมากขึ้น เห็นได้จากการสำรวจความคิดเห็นของประชาชนในปี 2564 (Peace Survey Academic Network, 2021) ในหัวข้อ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในชุมชน พบหลักฐานที่แสดงให้เห็นช่องว่างในการอยู่ร่วมกันระหว่างผู้คนต่างอัตลักษณ์วัฒนธรรมในชายแดนใต้มีมากขึ้น กล่าวคือ แนวโน้ม การนำมิติทางศาสนา ชาติพันธุ์ และวัฒนธรรมมาเป็นประเด็นในการตัดสินใจอยู่อาศัยร่วมในชุมชน การเลือก สถานที่ศึกษาเล่าเรียนในโรงเรียนที่มีความหลากหลาย และการอยู่ในที่ทำงานร่วมกันระหว่างผู้ที่นับถือศาสนา พุทธปฏิบัติวิถีวัฒนธรรมไทยซึ่งเป็นคนกลุ่มน้อยในสังคมชายแดนใต้ และอิสลามหรือมุสลิมที่ถือปฏิบัติวิถี วัฒนธรรมมลายูซึ่งเป็นคนกลุ่มใหญ่ของพื้นที่ และคนอื่น ๆ ที่มีวิถีวัฒนธรรมแตกต่างออกไปซึ่งมีอยู่น้อยนิด มากในพื้นที่ชายแดนใต้นั้น เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่มีการสำรวจภาคสนามครั้งแรกในปี พ.ศ. 2558 และ สรุปวิเคราะห์ผลการสำรวจเผยแพร่อย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2559 และยังคงสำรวจทุกปีและได้มีการ เปรียบเทียบผลการสำรวจในหัวข้อดังกล่าวในรอบ 5 ปี กล่าวคือ ในการสำรวจครั้งแรกพบว่าการเลือกที่อยู่ ที่เรียน และที่ทำงานไม่ค่อยเป็นสาระสำคัญในการตัดสินใจมากนักแต่ประเด็นดังกล่าวเริ่มเห็นสัญญาณชัดเจนขึ้นในการสำรวจปีต่อ ๆ มา (Peace Survey Academic Network, 2019) ดังนำเสนอแนวโน้มการนำมิติทาง ศาสนา ชาติพันธุ์ และวัฒนธรรมที่แตกต่างกันมาเป็นประเด็นในการพิจารณาเลือกที่อยู่อาศัย ที่เรียนของบุตร หลาน และที่ทำงานของตน ในภาพที่ 1

รูปภาพที่ 1 ผลการสำรวจแนวโน้มการนำมิติทางศาสนา ชาติพันธุ์ และวัฒนธรรมที่แตกต่างกันมาเป็นประเด็นในการพิจารณาเลือกที่อยู่อาศัย ที่เรียนของบุตรหลาน และที่ทำงานของตน (พ.ศ.2559-2564)
ที่มา: Peace Survey Academic Network (2019; 2021)

จากภาพจะเห็นได้ว่า แนวโน้มการนำมิติทางศาสนา ชาติพันธุ์ และวัฒนธรรมมาเป็นประเด็นในการตัดสินใจเลือกที่อยู่อาศัยที่มีผู้คนศาสนา ชาติพันธุ์ และวัฒนธรรมเดียวกันมีแนวโน้มสูงขึ้นเรื่อย ๆ จากเดิมในปี 2559 มีเพียงร้อยละ 50 เป็น ร้อยละ 57.3 ในปี 2564 และจากที่ประเด็นการเลือกที่ทำงานกับที่เรียนของบุตรหลานไม่ค่อยเป็นปัญหาในการตัดสินใจเท่าใดนัก ดังจะเห็นได้ว่าการสำรวจสองปีแรก ผู้คนส่วนใหญ่ให้น้ำหนักกับการเลือกโรงเรียนโดยพิจารณาที่คุณภาพของการเรียนการสอนมากแต่ลดลงในปีที่มีการสำรวจหลัง ๆ ทั้งนี้มีประเด็นที่น่าสนใจ คือ ในปี 2561 ก่อนที่จะมีการเก็บข้อมูลภาคสนาม มีเหตุการณ์ความขัดแย้งเรื่องการสวมฮิญาบของนักเรียนในโรงเรียนดังแห่งหนึ่งในปัตตานี (The Momentum, 2018) และเป็นที่ยกเถียงกันอย่างแพร่หลายไปทั่วประเทศ ขณะที่ต้นปี 2562 มีเหตุการณ์ที่ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในพื้นที่ชายแดนใต้ต้องเป็นที่สะดุดอีกครั้ง เมื่อมีการบุกสังหารพระภิกษุสงฆ์ในวัดรัตนานุภาพ ทำให้พระครูประโชติรัตนารักษ์มรณภาพพร้อมกับพระลูกวัดอีกรูปหนึ่งคือ พระสมุห์อรรถพร กุศลจิตโต (Reuters, 2019)

เมื่อพิจารณาจากปรากฏการณ์ทางสังคมประกอบด้วย ยิ่งพบหลักฐานจำนวนมากที่แสดงให้เห็นช่องว่างทางความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนต่างวัฒนธรรมในพื้นที่มากขึ้น ทั้งการผลิตข่าวสารสร้างความเกลียดชังบนและบางกรณีนำไปสู่การฟ้องร้องเป็นคดีความ เช่นกรณีการฟ้องร้องแกนนำของกลุ่มอาสาสมัครปกป้องพุทธศาสนา (อปพส.) ที่ศาลจังหวัดยะลาพิพากษาคัดสินคดีความให้จำคุกแกนนำกลุ่มคนดังกล่าวไปเมื่อวันที่ 25 มกราคม 2565 เป็นเวลา 5 ปี 4 เดือนในข้อหาหมิ่นประมาทด้วยการโพสต์ข้อความเท็จและตัดต่อรูปภาพใส่ร้ายว่าโจทก์เป็นหัวหน้ากลุ่มก่อความรุนแรงในภาคใต้ และเหตุที่ศาลไม่รอลงอาญา เนื่องด้วยพฤติการณ์ของจำเลยมีความร้ายแรง สร้างความแตกแยกทางศาสนาและสร้างความขัดแย้งในสังคม (Matichon Online,

2022) ต่อมาศาลจังหวัดนครราชสีมาได้พิพากษาคัดสินให้จำคุกแกนนำคนดังกล่าวในการฟ้องร้องอีกคดีหนึ่ง (Prachatai, 2022) ขณะที่งานวิจัยที่ชี้ให้เห็นความเกลียดชังและการอยู่ร่วมกันที่มีอุปสรรคมากขึ้น เช่น และมีแนวโน้มไปในทิศทางที่จะทำให้การอยู่ร่วมกันอย่างสันติและมีความหลากหลายทางวัฒนธรรมซึ่งเป็นภาพที่เคยอยู่ในการรับรู้และความทรงจำของผู้คนทั้งในและนอกพื้นที่เริ่มจางหาย สวนทางกับแนวนโยบายของรัฐที่พยายามจะใช้นโยบายพหุวัฒนธรรมเข้ามาเป็นกลไกและเครื่องมือในการสร้างบรรยากาศและส่งเสริมการอยู่ร่วมกันบนความหลากหลายทางวัฒนธรรม

จากการทบทวนวรรณกรรมจะพบว่า มีความพยายามที่จะสร้างการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคมพหุวัฒนธรรมชายแดนใต้มากขึ้นหลังจากที่สภาความมั่นคงแห่งชาติได้ออกแนวนโยบายดังกล่าวมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2555-2557 ฉบับปี พ.ศ.2560-2562 และฉบับปัจจุบัน 2564-2566 (National Security) ทำให้งานวิจัยเกี่ยวกับพหุวัฒนธรรมเป็นที่สนใจมากขึ้น ขณะเดียวกันก็มีเสียงวิพากษ์วิจารณ์มากขึ้นเนื่องจากแนวนโยบายดังกล่าวได้รับการนำไปปฏิบัติโดย 2 หน่วยงานหลักในพื้นที่ คือ กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในราชอาณาจักร ภาค 4 ส่วนหน้า (กอ.รมน.4 สน.) และ ศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศอ.บต.) ในทำนองว่าเป็นการนำนโยบายมาใช้โดยขาดความรู้ความเข้าใจ ไม่ได้เป็นการส่งเสริมให้วัฒนธรรมต่าง ๆ ได้มีพื้นที่ในการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมกัน งานของ Buranajareonkit et al. (2019) ชี้ให้เห็นความรู้สึกถูกเลือกปฏิบัติของชาวพุทธในพื้นที่ชายแดนที่เสี่ยงดังมากขึ้นในระยะ 10 ปีให้หลัง ขณะที่ก่อนหน้านี้ความรู้สึกถูกเลือกปฏิบัติมักจะมาจากฝ่ายมุสลิมมากกว่า อย่างไรก็ตาม เมื่อภาครัฐนำนโยบายพหุวัฒนธรรมมาใช้ งานวิจัยของ Sophaphol (2022) ชี้ให้เห็นว่าไม่ได้ใช้อย่างเคารพในอัตลักษณ์ที่หลากหลายของพื้นที่หากแต่ค่อนข้างไปในทางบังคับให้ผสมกลมกลืนมากกว่าที่จะเป็นการผสมผสานความร่วมมือบนฐานการเคารพอัตลักษณ์เฉพาะของคนกลุ่มต่างๆ อย่างแท้จริง นอกจากนี้ ยังมีการกล่าวกันว่าพหุวัฒนธรรมก็แค่ไปถ่ายรูปรับเงินแล้วกลับบ้าน ดังนั้น แทนที่จะสามารถสร้างพื้นที่และบรรยากาศในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ กลับทำให้เกิดช่องว่างและการกดทับทางวัฒนธรรม กลายเป็นการผูกเงื่อนไขใหม่ ๆ ที่ทำให้ความห่างเหินในหมู่ประชาชนเพิ่มมากขึ้น ที่เป็นเช่นนี้ คณะผู้วิจัยมีข้อสังเกตถึงระดับความรู้ ความเข้าใจในหลักการของพหุวัฒนธรรมของฝ่ายเจ้าหน้าที่รัฐที่นำนโยบายลงมาปฏิบัติที่อาจจะขาดมิติของการเคารพยอมรับความแตกต่างหลากหลายของชุดวัฒนธรรมต่าง ๆ อย่างที่ควรจะเป็น ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะสังคมไทยติดกรอบวัฒนธรรมกระแสหลักของชาติที่ผูกพันอยู่ในชุดวาทกรรมชาตินิยมความเป็นไทยที่พยายามบังคับผสมกลมกลืนให้กลายเป็นไทยมานาน (Bunnak, 1991) ในขณะที่อีกฝ่ายซึ่งต่อต้านการผสมกลมกลืนดังกล่าวก็ใช้การโต้กลับด้วยชุดอุดมการณ์ชาตินิยมมลายูปาตานี (Piyasiripon, 2018) ผลที่เกิดขึ้นตามมาคือ การพยายามที่กอดอัตลักษณ์ของตนไว้และพยายามเชิดชูให้เหนือกว่าอีกฝ่ายซึ่งท้ายที่สุดนำไปสู่ความตึงเครียดระหว่างกลุ่มมากขึ้น เช่นที่เห็นได้จากการเคลื่อนไหวต่อต้านการสร้างอุตสาหกรรมฮาลาลโดยฝ่ายพุทธ และการต่อต้านการสร้างพุทธมณฑลปัตตานี (Tuansiri, and Koma, 2019) งานวิจัยชิ้นสำคัญข้างต้นสะท้อนให้เห็นการขาดความเข้าใจอย่างถ่องแท้ในเรื่อง พหุวัฒนธรรมที่จำเป็นต้องเคารพและใส่ใจในอัตลักษณ์และความแตกต่างหลากหลายอย่างชนิดที่เสมอภาคเท่าเทียมและสัมพันธ์กัน มิใช่เพียงการมาถ่ายภาพทำกิจกรรมร่วมกันเพียงผิวเผิน หรือการพยายามจะเชิดชูให้อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมชุดหนึ่งแต่กดทับหรือเลือกปฏิบัติกับวัฒนธรรมอีกชุดหนึ่งซึ่งจะกลายเป็นการสร้างเงื่อนไขให้เกิด

ความรู้สึกไม่เท่าเทียมและถูกเลือกปฏิบัติจนนำมาสู่การพยายามโต้กลับ เช่น การเรียกร้องให้มีครัวพุทธในโรงพยาบาลรัฐของชาวพุทธ หรือการเรียกร้องให้มีการสร้างพุทธสถานที่ปัตตานี รวมทั้งการต่อต้านการคลุมเครือในโรงเรียนอนุบาล (Narkurairattana, 2018) เป็นต้น ซึ่งปรากฏการณ์เหล่านี้อาจเทียบเคียงได้กับอาการของโรคการแบ่งแยกไม่สัมพันธ์ไม่ยากอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคมพหุลักษณะชายแดนใต้

กล่าวให้ถึงที่สุด การทำความเข้าใจกับสาระสำคัญอันเป็นกลไกของการสร้างสันติภาพที่ยั่งยืนในสังคมพหุลักษณะชายแดนใต้ ซึ่งไม่ได้มีเพียงคนสองกลุ่มใหญ่ที่รู้จักกันทั่วไปเท่านั้น หากยังมีคนอื่น ๆ ที่มีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมเฉพาะอีกหลายกลุ่มเช่น ชาวจีน (Ninsa-nguandechea, 2019) ชาวซิกข์ (Narkurairattana, 2019) ชาวคริสต์ (Narkurairattana, 2013, 2018) ชาวอีสาน (Tungseng, 2021) หรือแม้กระทั่งในกลุ่มชาวไทยพุทธและชาวมุสลิมเองก็มีความหลากหลายอยู่ภายใน (Hasamoh, 2009) ภายใต้กรอบนโยบายพหุวัฒนธรรมและแนวทางการปฏิบัติที่เป็นอยู่อาจมิได้นำไปสู่ผลลัพธ์ที่จะทำให้ผู้คนที่แตกต่างกันหลากหลายในชุมชนพหุลักษณะชายแดนใต้สามารถดำรงอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติและยั่งยืน จำต้องมองหากลไกใหม่ ๆ เพื่อเอื้ออำนวยให้การอยู่ร่วมกันบรรลุถึงสันติสุขภาวะทั้งในระดับปัจเจกและกลุ่มวัฒนธรรมเล็ก ๆ น้อย ๆ กลุ่มอื่น ๆ ขณะเดียวกันเพื่อลดทอนความตึงเครียดระหว่างผู้ปฏิบัติอัตลักษณ์ชุดต่าง ๆ จำเป็นต้องสร้างความรู้ความเข้าใจเรื่องสิทธิทางวัฒนธรรม (Cultural Rights) ซึ่งเป็นหลักการสำคัญที่จะนำไปสู่การเคารพยอมรับในคุณค่าและศักดิ์ศรีเสมอกันของอัตลักษณ์และวัฒนธรรมของมนุษย์ในสังคม และเป็นข้อค้นพบที่สำคัญของงานวิจัยล่าสุดของ Srisuk (2022) ซึ่งพบว่าในบรรดางานวิจัยเกี่ยวกับการบริหารจัดการสังคมพหุวัฒนธรรมในชายแดนใต้ที่ตีพิมพ์ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2518 จำนวน 27 เรื่องนั้น ยังขาดองค์ความรู้และการปฏิบัติการในด้านการสร้าง “ความมั่นคงทางสังคมร่วมกันระหว่างวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน” ซึ่งเป็นจุดเน้นที่งานวิจัยชิ้นนี้ให้ความสำคัญและนำมาสู่การตั้งคำถามเพื่อการสังเคราะห์งานวิจัยเพื่อชี้ให้เห็นช่องว่างทางความรู้และนำเสนอชุดความรู้ที่น่าจะเป็นประโยชน์ยิ่งขึ้นทางวิชาการและในการนำไปเติมเต็มการปฏิบัติที่มีอยู่เดิมเพื่อให้เกิดการสร้างสันติภาพอย่างยั่งยืนในพื้นที่ชายแดนใต้ที่เป็นสังคมพหุลักษณะเข้าใกล้ความเป็นจริงมากขึ้น

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาโอกาสและความเป็นไปได้ในการค้นหาและพัฒนากลไกส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างมีสุขภาวะองค์กรที่ดี มีการเคารพในสิทธิทางวัฒนธรรมที่แตกต่างกันและกันในสังคมพหุลักษณะชายแดนใต้ซึ่งจะนำไปสู่การสร้างสันติภาพที่ยั่งยืนยิ่งขึ้น

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยคุณภาพ (Qualitative research) โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary research) และการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาในเชิงเอกสาร (Documentary Study) ทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประเด็นการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคมพหุวัฒนธรรมชายแดนใต้ ซึ่งตีพิมพ์เผยแพร่ในระหว่างปี พ.ศ. 2555 – 2565 ซึ่งเป็นช่วงที่นโยบายพหุวัฒนธรรมของสภามันคงยังมี

ผลในการนำมาปฏิบัติในพื้นที่ชายแดนใต้เพื่อค้นหาหลักไวยาวัจจะที่จะช่วยให้การอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรมชายแดนใต้มีความมั่นคงยั่งยืนยิ่งขึ้น

ขั้นตอนที่ 2 เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

ในการวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยใช้ตัวนักวิจัยเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการค้นคว้า อ่าน วิเคราะห์ และสังเคราะห์ข้อมูลโดยใช้กรอบคิดเรื่องการสร้างสันติภาพที่ยั่งยืนบนฐานสุขภาวะองค์รวมเพื่อสันติภาพ (Holistic Health for Peace) และการเคารพยอมรับในวิถีอัตลักษณ์ที่แตกต่างหลากหลายบนฐานสิทธิทางวัฒนธรรม (Cultural Rights) จากนั้นจึงนำข้อมูลที่วิเคราะห์ได้มาสังเคราะห์เพื่อสร้างข้อเสนอสำหรับการนำไปใช้เป็นฐานในการวิจัยเชิงปฏิบัติการในภาคสนามต่อไป

ขั้นตอนที่ 3 การนำเสนอผลการศึกษาวิจัย

การนำเสนอข้อมูลจะอยู่ในลักษณะการพรรณนาความ (Descriptive Presentation)

ผลการวิจัย

การศึกษาโอกาสและความเป็นไปได้ในการค้นหาและพัฒนาหลักไวยาวัจจะส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างมีสุขภาวะองค์รวมที่ดี มีการเคารพในสิทธิทางวัฒนธรรมที่แตกต่างหลากหลายของกันและกันและกันในสังคมพหุวัฒนธรรมชายแดนใต้ซึ่งจะนำไปสู่การสร้างสันติภาพที่ยั่งยืนยิ่งขึ้น ผลการวิจัยพบว่า

1. ชุดความรู้เรื่องพหุวัฒนธรรมชายแดนใต้ถูกอธิบายอย่างจำกัดบนฐานอัตลักษณ์ทางศาสนาพุทธ-มุสลิม และฐานคิดเรื่องคนกลุ่มใหญ่คือมุสลิม คนกลุ่มน้อยคือคนไทยที่นับถือศาสนาพุทธเป็นหลัก ในขณะที่การพูดถึงคนกลุ่มอัตลักษณ์อื่นที่มีทั้งศาสนา และอัตลักษณ์ชุดอื่นเช่น ชาวจีน ชาวคริสต์ ชาวซิกข์ ชาวอิสาน และคนอื่น ๆ ที่มีอยู่ในพื้นที่มานาน (Kamnoedthong, and Boonyarit, 2021) ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นองค์ประกอบของสังคมพหุวัฒนธรรมชายแดนใต้ที่มีถูกกลืนเลย ขณะที่งานวิจัยส่วนใหญ่พูดถึงการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรมมักเป็นการพูดถึงเพียงปฏิสัมพันธ์ที่ไม่ได้ชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกัน และไม่ได้แสดงให้เห็นถึงการพหุวัฒนธรรมของกลุ่มอัตลักษณ์ต่าง ๆ อย่างเสมอภาค ดังนั้น จึงพบงานวิจัยที่ชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ที่มีลักษณะเปราะบางเช่นในงานของ Buranacharoenkit (2019) และหลักฐานเชิงประจักษ์เรื่องการแยกห่างจากกันมากขึ้นจากงาน Peace Survey Academic Network (2019)

2. ชุดความรู้และกลไกทางสุขภาวะมีความเป็นไปได้ค่อนข้างสูงมากในการนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างสันติภาพที่ยั่งยืนระหว่างผู้คนต่างการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรมชายแดนใต้ แม้ว่าการวิจัยหลายชิ้นจะให้น้ำหนักไปกับกลไก ทางศาสนาและผู้นำศาสนา เช่น งานของ Tepsing et al. (2020, 2021) ที่แสดงให้เห็นบทบาทของผู้นำศาสนาทั้งอิหม่าม และ พระภิกษุสงฆ์ในการทำหน้าที่เป็นผู้นำหลักธรรมคำสอนของศาสนามาใช้เป็นกลไกในการปฏิสัมพันธ์และอยู่ร่วมกัน “ความคิดของพระสงฆ์และผู้นำศาสนาอิสลามมีอิทธิพลต่อการเข้าร่วมกิจกรรมของชาวมุสลิมและชาวพุทธ ประกอบด้วยความคิดที่เห็นประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง ความสามัคคีของคน ในชุมชนคือพลัง และความคิดด้านเมตตาธรรมตามที่ยึดตามแบบอย่างศาสดา” (SiamRath, 2020) และมักกระทำผ่านกิจกรรมที่เสริมสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างชาวมุสลิมและชาวพุทธ เช่น

1. การจัดงานฉลองพระสงฆ์ชั้นนำที่มีผู้นำศาสนาอิสลามเข้าร่วม มีพิธีการแสดงมุทิตาจิต และมอบ

ทุนการศึกษาแก่นักเรียนทั้งพุทธและมุสลิม 2. การจัดตลาดนัดในเขตวัดมีผู้นำศาสนาร่วมมือกิจกรรมของโรงเรียน ใช้ตลาดนัดเป็นพื้นที่ให้นักเรียนรวมกลุ่มทั้งชาวพุทธและมุสลิม แล้วจับจ่ายสินค้าร่วมกัน นำประสบการณ์มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันระหว่างพระสงฆ์และอิหม่าม 3. การช่วยเหลือเด็กกำพร้า ทั้งชาวพุทธและมุสลิม ที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ความไม่สงบ (SiamRath, 2020) ซึ่งสอดคล้องกับงานของ Suwannabubbha et al. (2016) ซึ่งชี้ให้เห็นการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกลุ่มใหญ่ที่เป็นชาวมลายูมุสลิม กับคนกลุ่มน้อยที่เป็นชาวไทยพุทธผ่านกลไกปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้นำศาสนาเป็นหลัก แต่ในงานของ Narkurairattana, and Arya (2021) ชี้ให้เห็นว่า เมื่อมีความรุนแรงเกิดขึ้นกับผู้นำศาสนา ผลก็คือความสัมพันธ์ระหว่างชาวพุทธและมุสลิมก็ถูกสั่นคลอนจนห่างเหิน แต่เมื่อนำ *กลไกทางสุขภาวะองค์กร* เข้ามาเป็นเครื่องมือในการเชิญชวนผู้คนทั้งพุทธและมุสลิมมาทำงานร่วมกัน ทำให้ไม่เพียงแต่พุทธ-มุสลิมเท่านั้นที่ให้ความสนใจ บุคลากรทางสุขภาพ ครู ชาวคริสต์ และซิกข์ในพื้นที่ก็ให้ความสนใจและอยากจะเข้าร่วมกิจกรรมด้วย ซึ่งงานที่ชี้ให้เห็นว่ากลไกทางสุขภาวะเป็นงานที่มีศักยภาพในการนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างการอยู่ร่วมกันอย่างสันติยังพบได้ในงานที่เกี่ยวกับการเยียวยาจิตใจของผู้ที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ความรุนแรงตั้งแต่ปี พ.ศ. 2547 เป็นต้นมา

3. เงื่อนไขสำคัญที่ทำให้กลไกในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติและยั่งยืนในสังคมพหุวัฒนธรรมชายแดนใต้ คือ การเคารพยอมรับในคุณค่าของอัตลักษณ์ที่แตกต่างกันหลากหลายอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน เนื่องจากเสียงสะท้อนของคนกลุ่มน้อยที่อยู่ในพื้นที่เริ่มไม่มีพื้นที่ในการแสดงออกซึ่งอัตลักษณ์เฉพาะของตนอย่างเท่าเทียมกับคนกลุ่มใหญ่ที่มีพื้นที่การแสดงออกซึ่งอัตลักษณ์มากกว่า เช่น การที่ชาวพุทธสะท้อนถึงการถูกเบียดขับพื้นที่ทั้งทางพื้นที่กายภาพ พื้นที่ทางวัฒนธรรม เช่น การที่โรงพยาบาลมีแต่ครัวฮาลาล เจ้าหน้าที่ในส่วนงานราชการก็มีแต่ข้าราชการที่เป็นมุสลิมมากขึ้น หรือการเห็นนโยบายต่าง ๆ ที่รัฐนำมาใช้เพื่อลดความรู้สึกน้อยเนื้อต่ำใจของชาวมุสลิม เช่น กองทุนสนับสนุนผู้ไปประกอบพิธีฮัจญ์ และนโยบายโควตาให้ทุนการศึกษาสำหรับเยาวชนมุสลิม สิ่งเหล่านี้ล้วนมีส่วนทำให้ชาวพุทธรู้สึกไม่ได้รับความเป็นธรรมจากรัฐ แม้ว่าเจ้าหน้าที่ระดับสูงของรัฐจะเน้นย้ำเสมอว่า นโยบายของทางการยึดหลักปฏิบัติต่อศาสนิกทั้งพุทธและมุสลิมอย่างเท่าเทียม และการกล่าวอ้างว่ารัฐปฏิบัติไม่เท่าเทียมนั้น “เป็นเพียงความรู้สึก ไม่ใช่ข้อเท็จจริง” (Buranajaroenkit et al. 2019) กระนั้น ความรู้สึกดังกล่าวถือเป็นจุดที่จะสามารถพัฒนาไปสู่ความขัดแย้งระหว่างผู้คนต่างศาสนา ชาติพันธุ์ วัฒนธรรมในสังคมได้และเป็นเงื่อนไขที่ทำให้ปัจเจกบุคคลไม่มีสุขภาวะและความมั่นคงทางจิตใจมากพอที่จะใช้ชีวิตและมีปฏิสัมพันธ์กับผู้ที่แตกต่างไปจากตนอย่างมีความมั่นคงปลอดภัยทางจิตใจเพียงพอ

องค์ความรู้ใหม่

การวิจัยครั้งนี้ ได้พบองค์ความรู้ใหม่ คือ การนำเข้าชุดความรู้และแนวปฏิบัติในเรื่อง สุขภาวะองค์กร เพื่อสันติภาพบนฐานการเคารพในสิทธิทางวัฒนธรรมอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกันทั้งในระดับนโยบายและการนำนโยบายไปปฏิบัติเพื่อลดความอึดอัดคับข้องใจและความรู้สึกถูกเลือกปฏิบัติทางนโยบายตลอดจนความรู้สึกว่าอัตลักษณ์ของตนกำลังถูกทำให้ด้อยกว่าอัตลักษณ์ของคนกลุ่มใหญ่กว่า หรือถูกทำให้หายไปไม่มีที่ยืนในสังคมพหุวัฒนธรรม

อภิปรายผลการวิจัย

1. กลไกสุขภาพองค์รวม เป็นกรอบคิดที่สำคัญที่มองเห็นว่าสุขภาพเป็นสะพานเชื่อมไปสู่การสร้างสันติภาพ (Health as a Bridge to Peace) ที่องค์การอนามัยโลกได้พัฒนาขึ้นจากการทำงานในพื้นที่ความขัดแย้งรอบโลก ในขณะที่ Hasuwannakij (2017) พบว่าในพื้นที่ชายแดนใต้ของไทยกลไกทางสุขภาพและการแพทย์ถือเป็นช่องทางแห่งโอกาสประการหนึ่งในการทำหน้าที่เป็นสะพานสู่สันติภาพแม้จะมีความท้าทายอยู่มากก็ตาม ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะว่าบุคลากรทางการแพทย์และสาธารณสุขเองยังไม่ได้มีความตระหนักในบทบาทหน้าที่ที่สำคัญนี้ และอาจเป็นเพราะผู้เกี่ยวข้องกับการสร้างสันติภาพยังไม่ได้มองเห็นศักยภาพและความเป็นไปได้ของงานด้านสุขภาพกับสันติภาพ ทั้งนี้ เมื่อพิจารณาข้อจำกัดทางวิชาการที่ไม่ค่อยพบงานที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดดังกล่าวในภาษาไทย ยังพบว่ามีช่องว่างในการตีความเรื่องการสร้างสันติภาพที่ยั่งยืนของสังคมไทยที่มักติดกรอบที่สันติภาพเชิงลบ คือ เน้นที่ความสงบ แต่ไม่ได้เน้นที่ความเสมอภาค เป็นธรรม และการเคารพยอมรับในอัตลักษณ์และความแตกต่างหลากหลายอย่างเท่าเทียมกัน ซึ่งเมื่อพิจารณากับกรอบแนวคิดเรื่ององค์ประกอบของสันติภาพที่ยั่งยืน (Sustainable peace) ซึ่ง International Peace Institute (2017) ชี้ว่าจำเป็นต้องมีองค์ประกอบอย่างน้อย 4 ประการ คือ ประการแรกต้องมียุทธศาสตร์ที่ชัดเจน ประการที่สอง มีโครงสร้างพื้นฐานทางด้านทัศนคติ ปทัสถาน สถาบันทางสังคมต่าง ๆ ที่เชื่อเชิญหรือเอื้ออำนวยให้ภาคส่วนต่าง ๆ ได้เข้ามามีปฏิสัมพันธ์ ประการที่สาม สันติภาพที่ยั่งยืนจะเกิดขึ้นได้จำเป็นต้องต้องมีผู้นำและกระบวนการที่เรียกร้องการยอมรับและสร้างความรู้สึกร่วมกันให้คนที่หลากหลายรู้สึกมีส่วนร่วมในฐานะเป็นเจ้าของ และประการสุดท้าย การสร้างสันติภาพที่ยั่งยืนต้องมียุทธศาสตร์หลายระดับที่ใส่ใจต่อภาคส่วนต่าง ๆ ยิ่งทำให้เห็นช่องว่างทางวิชาการนี้ชัดเจน ดังนั้น จึงเห็นควรที่จะให้ความสำคัญและเปิดพื้นที่ให้กลไกด้านสุขภาพองค์รวมได้รับการบรรจุให้เป็นกรอบคิดในการสร้างสันติภาพที่ยั่งยืนมากขึ้น

ผลการวิเคราะห์งานวิจัยที่เกี่ยวข้องยังชี้ให้เห็นโอกาสและความเป็นไปได้ที่จะนำกลไกทางสุขภาพองค์รวม (Holistic Health) ซึ่งเป็นปรัชญาเพื่อการมีสุขภาพที่ดีโดยจะพิจารณาถึงองค์ประกอบของร่างกาย ได้แก่ ร่างกาย จิตใจ สังคม จิตวิญญาณ และจิตปัญญาเพื่อสร้างสมดุลให้กับชีวิตที่มีความสุข (ThaiHealth, 2021) ซึ่ง Perea (2018) ได้นำมาเป็นเครื่องมือในการเปิดพื้นที่แห่งความเป็นไปได้ในการสร้างกลไกการอยู่ร่วมกันอย่างสันติและยั่งยืนซึ่งพบได้ในหลายพื้นที่ความขัดแย้งรอบโลก เช่น บทบาทของงานด้านจิตวิทยากับการสร้างสันติภาพและความปรองดองในศรีลังกา (WHO, 2016) งานของ Hasuwannakit (2017) ชี้ให้เห็นตัวแสดงสำคัญทางการบริการสุขภาพว่า กลุ่มเจ้าหน้าที่สาธารณสุขที่มีส่วนส่งเสริมในการสร้างสันติภาพ ภายใต้เงื่อนไขที่ว่า ทุกฝ่ายต้องยอมรับการทำหน้าที่วิชาชีพสาธารณสุขอย่างเป็นกลาง บุคลากรในระบบสุขภาพในพื้นที่ชายแดนใต้จะต้องพัฒนารูปแบบ การแพทย์ในฐานะที่เป็นสะพานสู่สันติภาพในการเยียวยาและดูแลทุกฝ่ายโดยไม่แบ่งแยก อันจะเป็นต้นทุนของการสร้างสันติสมานฉันท์ในระยะยาว ซึ่งสอดคล้องกับงานของ MacQueen, Santa-Barbara, and Zwi (2000) ที่กล่าวว่า สงครามและความขัดแย้งส่งผลกระทบต่อสุขภาพ ไม่ว่าจะเป็นความรุนแรงโดยตรงต่อร่างกายจากการยิง ระเบิด หรือการทำให้บาดเจ็บหรือเสียชีวิต นอกจากนี้ ยังทำให้ระบบเศรษฐกิจและระบบกลไกความสัมพันธ์ต่าง ๆ ทางสังคมเสียหาย ยิ่งกว่านั้น ยังส่งผลกระทบต่อระบบการดูแลสุขภาพของรัฐและสังคมไปด้วยอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ จะเห็นได้ว่า สุขภาพและ

สันติภาพนั้นเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันโดยตรง และเกี่ยวพันกับบุคลากรทางการแพทย์และสุขภาพ ด้วยเหตุนี้ บุคลากรทางการแพทย์และสาธารณสุขจึงมีบทบาทสำคัญในสนามความขัดแย้งและสงครามอย่างยิ่ง ไม่เพียงแต่ทำหน้าที่ทางด้านมนุษยธรรมในการดูแลรักษาพยาบาลผู้ได้รับบาดเจ็บทั้งทางกายภาพและทางใจ บุคลากรทางการแพทย์และสาธารณสุขในหลายพื้นที่ยังมีบทบาทในการริเริ่มกระบวนการสร้างสันติภาพผ่านกลไกสำคัญที่เป็นคุณสมบัติพิเศษของบุคลากรทางการแพทย์และสาธารณสุข อย่างน้อย 5 ประการคือ

- 1) ความสามารถในการจัดการความขัดแย้งผ่านนโยบายการทูตเพื่อสุขภาพและการแพทย์
- 2) ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในการทำงานเป็นกลุ่มโดยเฉพาะในช่วงเวลาวิกฤตที่มีผลกระทบต่อสุขภาพ บุคลากรทางการแพทย์และสาธารณสุขจะได้รับการสนับสนุนให้มีอำนาจมากในการตัดสินใจและสามารถทำงานได้อย่างอิสระเพราะเป็นเหตุผลเกี่ยวกับสุขภาพและความเจ็บป่วยหรือความเป็นความตายของผู้คน
- 3) บุคลากรทางการแพทย์และสาธารณสุขมีความสามารถในการเชื่อมโยงความแตกต่างหลากหลายข้ามชาติพันธุ์ ชนชั้น ศาสนา หรือการแบ่งแยกด้วยมิติใด ๆ ก็ตาม ดังนั้น บุคลากรทางการแพทย์และสาธารณสุขจึงมีโอกาสมากที่จะทำงานด้านการฟื้นฟูความสัมพันธ์ผ่านกลไก วิธีการและงานด้านสุขภาพ การรักษาและการฟื้นฟูเยียวยา
- 4) มีความชอบธรรมทางกฎหมาย ประสพการณ์ และความเชี่ยวชาญชำนาญที่ได้รับจากการดูแลสุขภาพ
- 5) เป็นอาชีพที่สามารถใช้ความเคร่งครัดในเรื่องจรรยาบรรณวิชาชีพเพื่อการดูแลสุขภาพและความเจ็บป่วยโดยไม่เลือกปฏิบัติไม่ว่าจะเป็นศัตรูหรือใครก็ตามขึ้นมาเป็นข้ออ้างเพื่อหยุดยั้งนโยบายสะสมอาวุธหรือทำสงครามภายใต้กฎหมายมนุษยธรรมสากล (Narkurairattana et al. 2021)

ยิ่งกว่านั้นยังสอดคล้องกับแนวทางและระเบียบวิธีของ International Association for Human Values ที่นำเสนอในรูปแบบแนวคิดและการปฏิบัติของการสร้างสันติภาพแบบบูรณาการ ทั้งการจัดการกับช่องว่างในการสร้างสันติภาพตลอดจนการทำงานเสริมสุขภาพจิตจากทั่วโลก โดยผู้เขียนให้เหตุผลว่าความยั่งยืนของการสร้างสันติภาพไม่สามารถเกิดขึ้นได้หากปราศจากการสร้างสันติภาพทางจิตสังคม ดังนั้น การบูรณาการปัจจัยทางจิตสังคมอย่างเต็มรูปแบบเข้ากับการสร้างสันติภาพจะนำไปสู่สุขภาพที่ดีที่สุดและความสงบสุขในเชิงบวก (Hertog, 2017)

2. ในเรื่องสิทธิทางวัฒนธรรม (Cultural Rights) เป็นข้อเสนอสำคัญที่พบได้ในงานวิจัยหลายชิ้นที่พูดถึง การเคารพยอมรับสิทธิที่เสมอภาคกันทางวัฒนธรรม (Chinthada et al. 2020; The National Reconciliation Commission, 2009) ซึ่งจะเป็นอีกกลไกหนึ่งที่สำคัญต่อการลดความขัดแย้งในเชิงวัฒนธรรมลงได้ ทั้งนี้ เพราะสิทธิทางวัฒนธรรม หมายถึงสิทธิของทุกคนที่ควรได้รับโอกาสอย่างเท่าเทียมและเป็นธรรมในการแสดงออกหรือมีส่วนร่วมกับวัฒนธรรมที่ได้เลือกสรร เพื่อให้วัฒนธรรมของตนสามารถดำรงอยู่ ถูกสานต่อและพัฒนาได้ อีกทั้งเป็นแนวคิดที่รับรองว่าทุกคนมีสิทธิที่จะได้รับความพึงพอใจจากการบริหารจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมและมรดกวัฒนธรรม รวมทั้งสามารถดำเนินชีวิตทางวัฒนธรรมได้อย่างมีความสุขโดยปราศจากอคติและการเหยียดหยาม นอกจากนี้ สิทธิทางวัฒนธรรม ยังรวมถึงเสรีภาพที่จะมี อัตลักษณ์ทาง

วัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงสิ้นไหลได้ หรือสิทธิในการมีส่วนร่วมทางวัฒนธรรมกับชุมชนทางวัฒนธรรมมากกว่าหนึ่ง และมีโอกาสเข้าถึงหรือมีส่วนร่วมในกิจกรรมและวิถีชีวิตของหลายวัฒนธรรม (Vickery, 2018; UNESCO, 2007) โดยในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 แนวคิดสิทธิทางวัฒนธรรมถูกนำเสนอโดยมีความเกี่ยวข้องกับสิทธิของกลุ่มชนพื้นเมือง (indigenous peoples) และชนกลุ่มน้อยหรือกลุ่มวัฒนธรรมรองในรัฐ (minority group) อย่างมีนัยสำคัญ แนวคิดสิทธิทางวัฒนธรรมจะเป็นการรับรองถึงสิทธิของอัตลักษณ์ในกลุ่มวัฒนธรรมรองให้สามารถดำรงอยู่ได้อย่างมีศักดิ์ศรี ไม่ถูกคุกคามและถูกกลืนจากวัฒนธรรมหลักของรัฐ โดยที่ในหลายประเทศประเด็นการเรียกร้องและการให้สิทธิทางวัฒนธรรมเกิดจากการยอมรับว่าอัตลักษณ์เป็นสิ่งสำคัญสำหรับบุคคล และบุคคลจะทนทุกข์หากอัตลักษณ์ต้องสูญเสียไปหรือไม่ได้รับการยอมรับ (Lertchanrit, 2009; Kymlicka, 2007) ขณะที่ ปฏิญญาไฟร์บูร์กว่าด้วยสิทธิทางวัฒนธรรม (Fribourg Declaration on Cultural Rights) ที่สนับสนุนโดย UNESCO ได้กำหนดประเด็นเนื้อหาเกี่ยวกับวัฒนธรรมภายใต้ปฏิญญาสากลด้านสิทธิมนุษยชน โดยให้ความหมายของวัฒนธรรมว่าครอบคลุมทั้งค่านิยม ความเชื่อ ความศรัทธา ภาษา ความรู้ ศิลปะ ประเพณี ความเป็นสถาบันและวิถีชีวิตที่บุคคลหรือกลุ่มคนได้แสดงออกถึงการดำรงอยู่และการพัฒนาของพวกเขา โดยได้แบ่งเนื้อหาของสิทธิทางวัฒนธรรมในปฏิญญาออกเป็น 6 ประการ คือ 1) อัตลักษณ์และมรดกทางวัฒนธรรม (Identity and cultural heritage) 2) ชุมชนวัฒนธรรม (Reference to cultural communities) 3) การเข้าถึงและการมีส่วนร่วมกับชีวิตทางวัฒนธรรม (Access to and participation in cultural life) 4) การศึกษาและการฝึกอบรม (Education and training) 5) ข้อมูลและการสื่อสาร (Information and communication) และ 6) ความร่วมมือทางวัฒนธรรม (Cultural cooperation) (Vickery, 2018; UNESCO, 2007)

สรุป

การสร้างสันติภาพอย่างยั่งยืนในพื้นที่ความขัดแย้งยึดเยื้อที่ไม่เพียงส่งผลกระทบต่อสุขภาวะสันติภาพของสังคมไทยในภาพรวม ยังส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของผู้คนที่เคยดำรงอยู่อย่างภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ศักดิ์ศรี มีความสุขกาย สุขใจตามอัตภาพมาก่อนที่จะเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในปี 2547 เป็นต้นมา ดังนั้นงานวิจัยนี้จึงชี้ให้เห็นความสัมพันธ์อีกด้านของงานด้านสุขภาพกับการสร้างสันติภาพอย่างรอบด้านตั้งแต่ในระดับสุขภาวะองค์กรรวมระดับปัจเจกไปจนถึงสุขภาวะองค์กรรวมของชุมชนในฐานะที่เป็นหน่วยทางสังคมการเมืองที่มนุษย์ซึ่งแตกต่างหลากหลายได้เข้ามาอยู่ร่วมกันเป็นสังคมในลักษณะพหุลักษณะ และคลี่ให้เห็นความเป็นไปได้ในการพัฒนากลไกของงานด้านสุขภาพในฐานะที่เป็นสะพานนำไปสู่สันติภาพโดยไม่ละเลยมิติด้านการเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ผู้มีวัฒนธรรม ด้วยความมุ่งหวังว่าจะเป็นอีกทางเลือกในการแปลงเปลี่ยนความสัมพันธ์ที่ร้าวรานในพื้นที่ความขัดแย้งชายแดนใต้ให้เป็นความสัมพันธ์ที่ดีพอต่อการจะดำรงอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสืบต่อไป

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย คณะผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1.1 การนำชุดความรู้เรื่องสุขภาวะองค์กรรวมเพื่อสันติภาพที่ยั่งยืนมาเผยแพร่ในหมู่บุคลากรทางการแพทย์และสาธารณสุขทุกระดับเพื่อจะได้นำไปบูรณาการเข้ากับงานการให้บริการประชาชนโดยเฉพาะในปัจจุบันที่มีความขัดแย้งรุนแรงหลากหลายมิติเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะในชายแดนใต้เท่านั้น ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรดำเนินการ ดังนี้

1.1.1 โรงเรียนฝึกหัดแพทย์และบุคลากรทางด้านสาธารณสุขควรจัดให้มีการเรียนการสอนเรื่อง สุขภาวะองค์กรรวมเพื่อสันติภาพ (Holistic Health for Peace) ตลอดจนในระดับนโยบาย กระทรวงสาธารณสุขควรจัดฝึกอบรมให้แก่อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ซึ่งเป็นผู้มีส่วนสำคัญในการแนวคิดไปปฏิบัติจริงในชุมชนต่างๆ เพื่อให้เกิดการตระหนักในคุณค่าของอัตลักษณ์และภูมิปัญญาทางการดูแลรักษาสุขภาพและปัจจัยแวดล้อมที่ก่อให้เกิดสุขภาวะองค์กรรวมที่ดีมีสันติภาพสันติสุขที่ยั่งยืนบนฐานอัตลักษณ์เฉพาะที่หลากหลายในชุมชน

1.1.2 ฝ่ายความมั่นคง และผู้ที่เกี่ยวข้องในกระบวนการสร้างสันติภาพชายแดนใต้ควรเรียนรู้และทำความเข้าใจกรอบแนวคิดดังกล่าวนี้เพื่อจะได้จัดบรรยากาศให้เอื้อต่อการนำแนวคิดไปปฏิบัติจริงในพื้นที่อย่างได้ผล

1.1.3 ควรนำชุดความรู้เรื่องสุขภาวะองค์กรรวมเพื่อสันติภาพ และชุดความรู้เรื่องสิทธิทางวัฒนธรรมไปเผยแพร่ให้ประชาชนได้รับรู้รับทราบโดยทั่วกันเพื่อจะได้เป็นเครื่องมือในการรักษาและสืบสารอัตลักษณ์และวิถีวัฒนธรรมที่หลากหลายให้คงอยู่ต่อไปในอนาคต

1.2 ผู้กำหนดนโยบายพหุวัฒนธรรม และผู้นำนโยบายพหุวัฒนธรรมมาปฏิบัติควรเรียนรู้และทำความเข้าใจแนวคิดเรื่องสิทธิทางวัฒนธรรม และทำความเข้าใจความหมายของสันติภาพเชิงบวกที่ครอบคลุมถึงการมีสุขภาวะองค์กรรวมที่ดีซึ่งครอบคลุมถึงอัตลักษณ์และความภาคภูมิใจในวิถีวัฒนธรรมที่มีอยู่อย่างมากมายในพื้นที่ชายแดนใต้ และภูมิภาคอื่น ๆ ของไทย เพื่อลดความตึงเครียดจากการสร้างความเหนือกว่าทางวัฒนธรรมลงและเปิดพื้นที่ให้เจ้าของอัตลักษณ์วัฒนธรรมต่าง ๆ ได้รู้สึกว่าได้รับการเคารพยอมรับในคุณค่าและศักดิ์ศรีเสมอ กัน ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรดำเนินการ ดังนี้

1.2.1 สภาความมั่นคงแห่งชาติซึ่งเป็นผู้รับผิดชอบในการกำหนดนโยบายพหุวัฒนธรรมควรเรียนรู้และทำความเข้าใจเรื่องสิทธิทางวัฒนธรรม คุณค่า ศักดิ์ศรี และความเสมอภาคของวัฒนธรรมต่าง ๆ ตลอดจนบรรจุเรื่องสิทธิทางวัฒนธรรมไว้เป็นฐานคิดในการกำหนดนโยบายเกี่ยวกับชนกลุ่มน้อยกลุ่มต่าง ๆ ในประเทศไทย

1.2.2 สถาบันการศึกษา และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมวัฒนธรรม ควรนำแนวคิดเรื่องสิทธิทางวัฒนธรรมไปเผยแพร่ให้กว้างขวางเพื่อให้เกิดการเคารพยอมรับและปฏิบัติต่อกันอย่างให้เกียรติ ซึ่งจะเป็นการป้องกันความขัดแย้งได้ในระยะยาว

1.2.3 หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทางวัฒนธรรมร่วมมือกับหน่วยงานทางด้านสุขภาพกำหนดนโยบายในการยกระดับคุณค่าและความหลากหลายทางวัฒนธรรมโดยเฉพาะการแพทย์เชิงวัฒนธรรมให้เป็นแหล่งเรียนรู้หรือแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพและวัฒนธรรม

1.2.4 หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพและการแพทย์ควรเพิ่มแนวนโยบายในการใช้มิติทางสุขภาพเพื่อการสร้างสันติภาพและความเป็นธรรมในสังคมให้มากกว่าเพียงแค่การดูแลสุขภาพความเจ็บป่วยทางกาย หรือทางใจเท่านั้น หากแต่ควรครอบคลุมไปถึงสภาวะแวดล้อมที่ส่งผลต่อสุขภาพด้วย

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในประเด็นเกี่ยวกับ

การทดลองนำแนวคิดเรื่องการสร้างสันติภาพอย่างยั่งยืนผ่านกลไกสุขภาพองค์กรรวมเพื่อสันติภาพและการเคารพยอมรับในสิทธิทางวัฒนธรรมไปใช้ในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) สร้างสันติภาพในชุมชนพหุลักษณะชายแดนใต้ในลักษณะโครงการนำร่อง กำหนดตัวชี้วัดระดับสุขภาพองค์กรรวม ทั้งในเรื่องสุขภาพทางกาย สุขภาวะจิต สุขภาวะทางสังคม(ความสัมพันธ์) และติดตามประเมินผลการเปลี่ยนแปลงในชุมชนเพื่อวัดความยั่งยืนของสันติภาพชุมชน

References

- Beer, F. (1981). *Peace Against War: The Ecology of International Violence*. San Francisco: W.H. Freeman and Company.
- Bundasak, T. et al. (2016). Being Learners in the 21st Century: Teacher and Nursing Students' Perspectives. *Journal of MCU Peace Studies*, 4(2), 494-189.
- Chuchuen, S. (2012). Multicultural Education in 3 Southern Border Provinces of Thailand ...Alternative or Survival?. *Journal of Humanities and Social Sciences*, 8(2), 123-136
- Hasamoh, A. (2009). Muslims Identity in Rueso Community: Southernmost Provinces of Thailand. *Journal of Humanities and Social Sciences of Prince Songkha, Pattani Campus*, 5(2), 203-230.
- Hasuwannakij, S. (2017). The Dilemma in Health: A Case Study from the Deep-South Violent Crisis of Thailand. *Journal of Human Rights and Peace Studies*, 3(1), 141-172
- Hertog, K. (2017). The Intrinsic Interlinkage between Peacebuilding and Mental Health and Psychosocial Support: The International Association for Human Values Model of Integrated Psychosocial Peacebuilding. *Intervention*, 15(3), 278-292.
- Kamnoedthong, S., & Boonyarit, K. (2021). The Worldview of Co-existence in Thailand's Deep South Multicultural Society in Chumsak Nararattanawong's Documentaries. *Conference*

- Proceeding "New Normal Tourism for Sustainable Development after COVID-19"* (pp. 147-162). Bangkok: Suan Sunandha Rajabhat University
- Keawpimon, P., Srisuk, W., & Nayai, U. (2018). Lessons Learned of Religious Leaders for the Development of Southern Societies: A Field Trip Study in Multicultural Societies. *Princess of Naradhiwas University Journal of Humanities and Social Sciences*, 5(1), 72-82.
- Kymlicka, W. (2007). *Multicultural Odysseys: Navigating the New International Politics of Diversity*. New York: Oxford University Press.
- Lertcharnrit, T. (2009). Article review: cultural rights in globalization. *Damrong Journal of The Faculty of Archaeology, Silpakorn University*, 8(2), 1116-121.
- Matichon Online. (2022). *The court sentenced Ai Petchthong to five years and four months without parole for insulting "Wannor" as the leader of the Southern insurgency*. Retrieved April 13, 2022, from https://www.matichon.co.th/politics/news_3150380
- MacQueen, G., Sata-Barbara, J., & Zwi, A.B. (2000). Conflict and health: peace building through health initiatives. *BMJ*, 321, 293-296.
- Narkurairattana, P., & Arya, G. (2021). The monk and the imam: inter-religious comrades for peace. *Journal of MCU Peace Studies*, 9(2), 494-507.
- Narkurairattana, P. (2019). Micro-Minority and Negotiated Lives in a Deadly Conflict Society: A Case Study of Sikhs in Pattani. *Social Science Asia*, 5(3), 55-66.
- Narkurairattana, P. (2018). Putting on the Role of the Insider to Reflect the Different Perspective on the Case of "Hijab Pattani". *Rusamilae*, 39(2), 21-32.
- Narkurairattana, P. (2013). *"Micro-Minority" and "Negotiated Lives" in Deadly Conflict: A Case Study of the Catholics in Pattani, Southern Thailand*. (Doctoral Dissertation). Thammasat University. Bangkok.
- Ninsa-nguandechea, J. (2019). Seeing "Chinese Society in Southern Thailand" through King Chulalongkorn's Writing upon His Royal Visit to the Malay Peninsula in Rattanakosin Era 109. *Humanity and Social Science Journal Ubon Ratchathani University*, 12(2), 178-215.
- Peace Survey Academic Network. (2019). *The 5th public opinion survey on the peace process in the southern border provinces of Thailand*. Pattani: CSCD.
- Peace Survey Academic Network. (2021). *The 6th public opinion survey on the peace process in the southern border provinces of Thailand*. Pattani: CSCD.

- Pitaktham, W., Pitaktham, C., Tehkasea, N., & Kuna, W. (2016). Peace process in multicultural society: a case study of krado administrative agency, Pattani Province. *A paper presented in the 1st National Conference on 'Strengthening Interdisciplinary Studies and Integrating Thai Culture into the steps to AC.'* Held by Ratchathani University.
- Prachatai. (2022). *In the second case, the Narathiwat Court ordered Ai Petchthong to be jailed for 2 years and 8 months without probation for defamation of "Wannor"*. Retrieved April 13, 2022, from <https://prachatai.com/journal/2022/03/97844>
- Reuters. (2019). *Gunmen kill two Buddhist monks in Thailand's troubled south*. Retrieved April 13, 2022, from <https://www.reuters.com/article/us-thailand-south-idUSKCN1PC26B>
- SiamRath. (2020). *Open Research Report on Buddhist-Muslim Relation in Southern Thailand*. Retrieved April 12, 2022, from <https://siamrath.co.th/n/189931>.
- Satha-Anand, C. (2001). *Health Metaphors and Critical Peace*. Bangkok: Foundation for Democracy and Development Studies-FDDS.
- Srisuk, W. (2022). A Synthesis of Body of Knowledge on Administration of Multicultural Society in the Southern Border Provinces: The Social Security Issues. *Panyapiwat Journal*, 14(1), 203-218.
- Strategic Transformation Office. (n.d.). *The National Strategy on Eco-Friendly Development and Growth*. Retrieved April 12, 2022, from <https://sto.go.th/en/about/policy/20-year-strategic-plan?page=3>.
- Sujidhammaraksa, R. (1990). *Peace Education*. In *Peace Studies*. (2nd ed.). Nonthaburi: Sukhothai Thammathirat Open University Press.
- Suwannabubha, P. et al (2016). *Buddhism and Majority-Minority Coexistence in Thailand*. Nakhon Pathom: Institute of Human Rights and Peace Studies, Mahidol University.
- Tepsing, P., Laeheem, K., & Azizskul, H. (2020). Conditions Enhancing the Role of Buddhist Monks and Islamic Religious Leaders to Strengthen the Relationship between Muslims and Buddhists in the Three Southern Border Provinces. *Journal of Liberal Art, Burapha University*, 28(2), 164-190.
- Tepsing, P., Laeheem, K., & Azizskul, H. (2021). Imams and the Enhancement of the Relationship between Muslims and Buddhists in the Three Southern Border Provinces of Thailand. *Journal of Liberal Arts MJU*, 9(2), 202-223.
- ThaiHealth. (2021). *Holistic Health*. Retrieved 10 February 2022, from <https://www.thaihealth.or.th/blog/myblog/topic/1186/Chanapat%20Somboon/2128/%E0%B8%AA%E0%B8%B8%E0%B8%82%E0%B8%A0%E0%B8%B2%E0%B8%9E/38632/%E0%B8%81%E0%B8>

%B2%E0%B8%A3%E0%B8%94%E0%B8%B9%E0%B9%81%E0%B8%A5%E0%B8%AA%
E0%B8%B8%E0%B8%82%E0%B8%A0%E0%B8%B2%E0%B8%9E%E0%B8%AD%E0%B8%
%87%E0%B8%84%E0%B9%8C%E0%B8%A3%E0%B8%A7%E0%B8%A1%20%E0%B8%
AB%E0%B8%A3%E0%B8%B7%E0%B8%AD%20Holistic%20Health%20%E0%B8%84%E
0%B8%B7%E0%B8%AD%E0%B8%AD%E0%B8%B0%E0%B9%84%E0%B8%A3/

The Momentum. (2018). *The Ban of Hijab-Wearing at Pattani Kindergarten School: Some Thoughts Amid Sensitive Situation*. Retrieved April 13, 2022, from <https://themomentum.co/hijab-ban-in-pattani/>.

The National Reconciliation Commission. (2009). *Report of the National Reconciliation Commission (NRC): Overcoming Violence Through the Power of Reconciliation*. Bangkok: n.p.

Tuansiri, E., & Koma, A. (2019). The Fragile Relationships between Buddhists and Muslims in Thai Society. *Journal of Islamic Studies*, 10(2), 14-26.

Tungseng, T. (2019). Guidelines for Community Based Tourism Development in the Three Southern Border Provinces Based on Thailand's Criteria for Community Based Tourism. *Journal of Community Development and Life Community*, 10(1), 183-193.

UNESCO. (2007). *Fribourg Declaration on Cultural Rights*. Retrieved April 13, 2022, from <https://www.equalrightstrust.org/content/fribourg-declaration-cultural-rights>

UNESCO. (1969). *Cultural Policy: a preliminary study [Studies and Documents on Cultural Policies]*. Paris: Imprimerie Blanchard.

Vickery, J. (2018). Cultural Rights and Cultural Policy: identifying the cultural policy implications of culture as a human right. *Journal of Law, Social Justice and Global Development*, 22(2), 128-150.

Wongsawat, S. (2016). A Development of Aging People to Become Active Aging. *Journal of Mental Health of Thailand*, 24(3), 202-207.